

Kovács Ilona

A szerencsejátékos Casanova

A 18. SZÁZAD egyik nagy témája az unalom, amelynek elkerülésére minden eszközt kipróbáltak. Azok, akiknek volt elegendő szabadidejük, esetleg műveltségük, az unaloműzés módozatai között a kultúrát is számba vették, de a játékok minden formája bizonyára elterjedtebb és népszerűbb volt az olvasásnál és az írói tevékenységnél. A leggazdagabb rétegek a vadászatot, a színházat, az irodalmat sem vetették meg, de a szervezett szerencsejátékoknak nagy előnye lehetett mindezekkel szemben, hiszen állandóan rendelkezésre álltak. Ha Casanova (1725–1798) háttérét, Velence példáját vesszük alapul, amely fénykorában, de a hanyatlónak számító 18. században is – a színházi kultúra mellett – a hazárdjátékok központja volt, akkor könnyű egy rövid történeti összképet adni a játékszenvedély intézményesüléséről és működéséről. Velencében a játékbarlangok működtetése nemcsak az idő eltöltésének és a pénz forgatásának egyik kedvelt formája lett, de idővel a nemesek számára bevételi forrást is biztosított. Igaz, hogy a szegényebb társadalmi rétegek a bizalmukat a játékba mint megélhetési forrásba vetették, de hatékony szervezés, irányítottan forgandó szerencse nélkül ez csupán illúzió maradt. Folyamatosan pénzt keresni mások veszteségein csak úgy lehet, ha az egyik oldalon az állam (példánkban a Velencei Köztársaság), vagy a bankot biztosító társaság (akár nemesi kiváltsággként, akár alkalmi társulásként) előre kiköti a maga számára a nyereség egy részét biztosíték gyanánt, vagy a másik oldalról a játékosok szintén kidolgoznak egy rendszert a szerencse irányítására. Velencében a 18. században mindkét rendszert kialakították, és egyfelől a nemesek tartották a bankot nekik kedvező feltételekkel, másfelől a hamiskártyázás és a csalás egész művészete virágzott fel. Az utóbbinak megvoltak a maga szabályai, főleg iratlan formában, de idővel kézikönyvbe is foglalták őket. Ugyanis a hamiskártyások szívesen tekintették saját gyakorlatukat jogosnak, és igyekeztek másokkal is úgy láttatni, hogy csupán „korrigálják a szerencsét”. Casanova történeteiből ítélve például a cinkezés vagy a kártyalapok megjelölése túlment ezen a határon. Segédkönyvek és tananyagok is segítettek ennek a tudásnak az elsajátítását,¹ és a bennük foglalt szabályokat Casanova alaposan ismerte, igaz, rendszerint a tapasztalatára hagyatkozott.

Casanova sajátos technikákat alakított ki a maga számára, amelyeket többnyire sikeresen alkalmazott, és az esetleges erkölcsi aggályokat is előre elhárította magától. Mivel nem szégyellte ezt a fajta pénzszerzést, elég szavahihetőnek tekinthetők az erről szóló történetei. Igaz, hogy sok esetben lóditott vagy torzított emlékei papírra vetésekor, de éppen a játékokkal kapcsolatban hihetőnek tartom a beszámolóit. Mivel sokan kételkedtek elbeszélései megbízhatóságában, kiváló casanovisták sora

¹ GOUDAR, 1758.

járt utána az emlékek valódi voltának, és megállapították, hogy sokkal kevesebbet torzított, mint azt korábban feltételezték. A kiváló Casanova-kutató és kiadó Helmut Watzlawick egy mindmáig kéziratban maradt cikkében hét fokozatba sorolja tévedései, torzításai típusait, amelyek két esemény véletlen keverésétől vagy a felejtés miatt elhomályosodott emlékektől a szándékos hazugságokig terjednek. A dátumok és nevek tekintetében sokszor téved, vagy kénytelen változtatni azokon, hogy ne legyen könnyen felismerhető az illetők személyazonossága. Előfordul az is, hogy valaki halála napját módosította,² hogy ne kelljen magyarázkodnia egy komolyabb csalása miatt. A kártyával és más szerencsejátékokkal kapcsolatos „kiigazításait” én Watzlawick hetes skáláján, ahol a jelentéktelen tévedésektől (1–3-as fokozat) halad a komoly torzítások felé, az apró, feltehetőleg minden rossz szándék nélküli torzítások közé sorolnám.³ Éppen a szerző erkölcsi közömbössége miatt, amivel ezeket az eseteket kezeli, tartom úgy, hogy nem volt oka igazán átírni a saját sikereiről, veszteségeiről és csalásairól szóló beszámolókat. Értelemszerűen persze nehéz ellenőrizni ezeket a történeteket, akárcsak az alkív-titkokat, mert más korabeli, szavahihető forrás nem áll rendelkezésünkre. Mivel más téren csak akkor hallgat el, vagy módosít fontos eseményeket, ha komoly oka van rá, így azt gondolom, hitelt lehet adni a legtöbb játékos történetének. Ha igaz, márpedig minden jel és dokumentum erre mutat, hogy az emlékirat azért maradt befejezetlenül, mert igazi nagy sérelmét nem tudta feldolgozni, akkor a játékok jelentőségét nem szabad eltúlozni. A nagy seb, amely az önértéket és ambícióit esett, ugyanis azzal kapcsolatos, hogy a saját hazájában, Velencében, soha nem tudott saját erejéből megfelelő megbecsülést, vagyont és társadalmi rangot kivívni magának. (Amint erre Arthur Schnitzler is ráérezett nagyszerű empátiával *Casanova hazatérése* című kisregényében.⁴) Az igazi gondjait, fájdalmas szerelmi csalódásait és ezt a velencei kizsájtottságot sem hazugsággal, hanem elhallgatással igyekezett takargatni. Alapelvként elfogadhatjuk, amit a pszichoanalitikai⁵ és történeti⁶ kutatások támasztanak alá, hogy a kisebb horderejű ügyekben keveset hazudik, a komolyabbakban időnként lódit, a jelentéktelenekben pedig szinte igazmondó. Mivel a játék számára főleg megélhetést, nem pedig igazi szenvedélyt jelentett, ezzel kapcsolatos emlékeit is az utóbbi kategóriába sorolhatjuk. Igaz, hogy lelkesen játszott, de igazi szenvedélyéhez, a szerelmi kalandokhoz és a velencei patriciusléthez képest mégis kevesebb jelentőséget tulajdonít a szerencsejátékoknak. A lassúbb észjárású gazdagok vagy kevésbé ügyes szélhámosok átverését pedig nem tekintette igazi bűnnek.

Emlékirata, az *Életem története* előszavában külön kitér arra, hogy nem szégyen a butábbakat rászedni, sőt meggyőződése, hogy az okosabbak és fürgébb észjárásúak jogosan nyereszkednek a náluk ostobábbak kárára: „*Ha egy tökfilkót becsapunk,*

² A leghíresebb az ilyen lóditások közül a d'Urfé márkinéval kapcsolatos hamisítása, ahol hét évvel korábban „eltüntetett” a hölgyet az élők sorából, csak hogy ne kelljen kitérnie a perre, amit a család indított ellene a valóban hatalmas szélhámoskodása miatt. Több ilyen kínos esetet lehetne még idézni, de a szerencsejátékos történetek nem tartoznak ide. Az Ólombörtönből való szökést sem hitte el mindenki Casanova korában és később sem, de miután a szöveggel egyeztetették a tényeket és a közben előkerült dokumentumokat, kiderült, hogy a beszámoló hiteles. CASANOVA, 1993. 3. köt. 198–199. (2. jegyzet.)

³ A kéziratot Helmut Watzlawick bocsátotta a rendelkezésemre.

⁴ SCHNITZLER, 2004.

⁵ Lásd: ROUSTANG, 1984.

⁶ Lásd: LUNA, 1998.

azzal a szellem nevében állunk bosszút, és a győzelem megéri a fáradságot, mert a tőkfilkók bőre vastag, és nehéz fogást találni rajtuk. Egy tőkfilkó rászedése végső soron okos emberhez méltó tett. Mióta élek, engesztelhetetlen gyűlölet forr bennem irántuk, mert magamat is tőkfilkónak érzem a társaságukban. Mindamellettt különbséget kell tennünk az ostoba tőkfilkók és az együgyűek között, ez utóbbiakat ugyanis, ha csak nevelés híján buták, meglehetősen kedvelem. Találkoztam köztük igen derék emberekkel, és olykor még valamiféle szellem is megcsillan együgyűségükben. Olyanok ők, mint egy szép szem szürkehályog alatt.”⁷

Ezen a morálfilozófiai alapon működött Casanova ifjúkorától kezdve a játékasztalok mellett, bár eleinte inkább őt szedték rá, mint fordítva. Hivatásos játékosként jól ismerte nem csupán Velence játékbarlangjait, hanem saját korának európai kasszinóit, és az ott gyakran játszott szerencsejátékok és kártyapartik sokféle változatát. Mindenféle szerencsejáték iránt élénken érdeklődött, hiszen megélhetését nagy részben ez biztosította. A játékszenvedély azonban jelleme meghatározó eleme lett. Saját életét is egy színjáték több felvonásaként tudta szemlélni, és – hol tudatosan, hol ösztönösen – ügyesen játszott szerepeket.⁸ Alakításaihoz jelmezeket is igénybe vett, például nőnek is szívesen öltözött be, amihez a velencei karnevál és a városban virágzó színházi élet kiváló mintákat nyújtott. Játékosságát jól tudta kombinálni pénzszerzési manőverekkel: jól sikerült szélhámoskodásaiban, például d’Urfé márkinéval szemben, egyformán kamatoztatta színjátszó képességét, az alkímiában és okkult tudományokban való jártasságát, mulattatta barátait, mindeközben pedig nem feledkezett meg a játékok anyagi oldaláról sem. Mivel erkölcsi aggályaitól már korán megszabadult, a csalások és szélhámoskodások különböző formáit is híven leírja emlékirataiban. A hazardjátékok esetében technikai részletekre nem tér ki, de sejteti a módszereket, és készséggel elismeri, hogy Fortunát – nehogy elpártoljon tőle – gyakran előrelátóan magához tudta láncolni. Ezért olyan kivételes értékű kútfője a 18. századi játéktörténetnek az öregkorában megfogalmazott visszaemlékezése, annak ellenére is, hogy a szavahihetőségével kapcsolatban jogosan merülnek fel kételyek. Némi szkepszissel ugyan lehet élni, de helyesbíteni lehetetlen az emlékirat történeteit. Visszaemlékezései ilyen fenntartások mellett is értékes forrásai a korabeli játékoknak és csalási technikáknak.

Casanova és százada a modern játékelméletek tükrében

A legkomolyabb, filozófiai igényű összefoglalás a játékok és játékosság meghatározására Huizinga könyve,⁹ amelyben a szerző annyira fontosnak tartja a játékos tevékenységeket, hogy még a *homo sapiens* megjelölést is felváltaná a *homo ludens*szel, és sokféle összefüggésben tekinti át a játékokat mint kultúrjelenséget, illetve mint kultúrateremtő létformát és tevékenységet. „A játék régebbi, mint a kultúra, mert bármilyen elégtelenül határozzuk is meg a kultúra fogalmát, az minden esetben emberi társadalmat tételez fel.”¹⁰ Jog, háború, tudomány, költészet, filozófia és művészet játéktörvényei

⁷ CASANOVA, 2000. 9–10.

⁸ Casanova viselkedésének ezt a színházias jellegét bővebben kifejtettem egy cikkben: KOVÁCS, 2003. 51–61.

⁹ HUIZINGA, 1944. 225.

¹⁰ HUIZINGA, 1944. 8.

adják a gerincét Huizinga 1938-ban kiadott esszéjének. Minden kultúrát „*sub specie ludi*” vizsgál, és a játékos versengési kedv különféle formáit meg is találja az összes korban. Az újabb korok közül a 17–18. században kiemeli a különleges férfi és női viseletek, továbbá a parókviseelés jelentőségét, ami az adott kor nemesi és főnemesi szalonjaiban a színjátszáshoz közelíti a társasági életet. Csakugyan, a díszruhák agyonbonyolított fazonjai nemcsak a női, hanem a férfidivatban is fantasztikus ruhakölteményeket ihlettek. Az abroncsos szoknya csak egy a bonyolult szerkezetek közt, amivel kiemelték az öltözék viselőjét a hétköznapi valóságból. Emellett sok kiegészítő is szerepet játszott: „*Rengeteg dísz, szalagok, csipkék, csokrok egészen a lábszárig le; egyedül a kabát, kalap és paróka menti meg ennek a játékos viseletnek eleganciáját és méltóságát.*”¹¹ A túlbonyolított és nehézkes viseletek divatjának meglehetősen brutális módon a francia forradalom vet majd véget, de a játékoság másutt is megnyilvánul a 18. században. A rokokó mindenütt játékos és bonyolult, elég csak Watteau és Nicolas Lancret képeire vagy az egzotikum iránti rajongásra, a „keleti divatra” utalni. Még az államvezetéshez is rengeteg játékos elem tartozik hozzá, hiszen az államférfiak kockáztatnak, méghozzá sokak nevében: „*Mindenható miniszterek vagy hercegek, akiket rövidlátó tetteikben szerencsére akadályozott hatalmi eszközök csekély mozgékonyasága és csekély hasznossága, országaik erejét és jólétét, társadalmi vagy gazdasági szempontok mérlegelése nélkül és tetteiket bíráló fórumok beleszólása nélkül teszik halálos próbára, mintha csak egy parasztot vagy futót kockáztatnának a sakkasztán.*”¹² Góg és hatalomvágy, személyes indíttatások, ezek a romlás okai.

A történelem során azonban a játékszabályok módosulnak és finomodnak is egyes kultúrákban, a „*komolyság*” (*de ernst*) és kikapcsolódás külön szférákra válik szét, a termelő és döntéshozó területek végképp a „*komolyság*” terei maradnak. Ezzel párhuzamosan a játékok elkülönülnek, és saját szabályokat alakítanak ki, de nem szakadnak el teljesen a „*komolyság*” szférájától: „*A sakk és a vele rokon játékok, amelyek már a primitív népeknél is oly nagy jelentőségre tettek szert, még ha szerencsejátékok voltak is (mint a rulett), mindig tele voltak komolysági elemekkel. Vidám hangulatnak nincs itt tere, különösen nincs ott, ahol a véletlen nem játszik szerepet, mint a malom, sakk és ostromjátéknál stb. Ezek a játékok mégis teljesen a játék-meghatározás fogalmi körén belül maradnak.*”¹³ Külön kategóriát képeznek persze a pénzben folyó hazárdjátékok, és ezek között is a kártyázás: „*A kártyajáték abban különbözik a sakkszerű játékoktól, hogy a kártyánál a véletlen soha sincsen egészen kikapcsolva. Amennyiben hazárdjátékról van szó, a kártyajáték mint szellemi foglalkozás odatartozik, ahová a kockajáték, kevéssé alkalmas klubalkotáásra és nyilvános versengésre.*” Itt nyílik lehetőség a hivatásos játékosréteg kialakulására, olyanok fellépésére, akik már nemcsak a szerencsére bízzák a partik kimenetelét. Ezen a téren egyre komolyabbá válik a tevékenység: „*A l’homme és quadrille-től a whisten át a bridge-ig állandóan finomodik a kártyajáték, de csak a bridge-nél vette kézbe a modern társadalomtechnika a játékot.*”¹⁴

A játékelméletek gazdag szakirodalmából most eltekintünk azoknak a jelentős szerzőknek a munkásságától, akik valamely tudományterület felől közelítenek a témához, mint például Jean Piaget (gyermeklélektan), Donald Woods Winnicott

¹¹ HUIZINGA, 1944. 194.

¹² HUIZINGA, 1944. 196.

¹³ HUIZINGA, 1944. 208.

¹⁴ HUIZINGA, 1944. 208. (Kiemelés az eredeti szövegben.)

(mélylélektan) vagy Lev Szemjonovics Vigotszkij (kognitív pszichológia). A házárjátékok szemléletében és vizsgálatában a francia Roger Caillois jutott a legmesszebbre, aki az élvezetet tekinti a játék elsődleges céljának. 1958-ban megjelent művében osztályozást is javasolt a különféle játékok fajtáira: *agon*, *alea*, *mimicry* és *ilinx*.¹⁵ A görög elnevezések tájékoztatnak valamennyire a különböző kategóriákról: az első csoportba az intenzív gondolkodást megkövetelő, szigorú szabályrendszerű és versenyzésre alkalmas tevékenységek tartoznak, például a sakk vagy a billiárd. A második csoportot a véletlenül alapuló játékok alkotják, tehát a kártya és a kockajátékok. A harmadikba kerülnek az utánzásra építő cselekvések, amilyen az összes szerepjáték. Az utolsó csoportot a szédületet okozó játékok alkotják, mint a hintázás vagy a táncok. A kategóriák nem válnak el élesen egymástól, hanem gyakran érintkeznek és kombinálódnak az emberi cselekvésekben.

Casanova nyilvánvalóan az *alea* kategóriájába tartozó játékokat kedvelte elsősorban, de az *agôn* szellemiségével űzte őket, mert a véletlent okosan irányította, hogy lehetőleg jól járjon. Jellemző, hogy tudott sakkozni: Pauline nevű szerelmével három partit is lejátszott, de nem titkolja, hogy pár lépésben mattot kapott mindháromszor.¹⁶ Alighanem túl intellektuális volt számára ez a játék, amellyel akkor még pénzt sem lehetett keresni, a hazardírozás viszont megfelelt alapvető hajlamának, a kalandvágy és a meglepetések hajszolásának. Mivel azonban megélhetési okokból is játszott, éberem figyelnie kellett mindig a többi játékosra, hogy kik a hozzáértő „görögök”, akik segítenek Fortunának, és kik játszanak valóban a vakvéletlenre bízva a sikert. Ebből sok konfliktusa származott, ahogy erre majd később kitérünk, amikor olyan hamiskártyásokkal hozta össze a sors, akik a csalás kimondatlan törvényeit sem tartották be, hanem a normákhoz képest durvább cselekvésekhez vagy módszerekhez (például kábítószerhez vagy aljas figyelemelterelő trükkökhöz) folyamodtak. Casanova maga többször került ilyen okok miatt igen veszélyes helyzetbe, és amikor időben felfigyelt a kockázatra, akkor igyekezett cinkosságot kialakítani a lehetséges ellenfelekkel. Ha ez nem sikerült, akkor a menekülésben kereste a kiutat, és abban is többször sikeresnek bizonyult, mert bátorsága és segítői soha nem hagyták cserben. Jó példa erre stuttgarti szökése, ahol egy egész szervezett bandával került szembe, akik majdnem börtönbe vagy a fejedelem hadseregébe juttatták. Mielőtt azonban részletesebben végigkövetnénk hazardíri működését, tekintsük át, hogyan tanult bele a szerencsejátékok szabályaiba, ideértve a csalás „még elfogadott”, a korbán bevett formáit is.

A velencei kaszinók

A Velencei Köztársaság előbb engedélyezte, sőt támogatta (igaz, csak szabályozott formában), majd betiltotta a házárjátékokat.¹⁷ A patríciusok részt vettek a játékban, de gyakran annak haszonélvezői is voltak, ha ők adták a bankot. A kaszinók

¹⁵ CAILLOIS, 1958. A játékok osztályozásával foglalkozó rész megjelent magyar fordításban is: CAILLOIS, 1995.

¹⁶ CASANOVA, 1993. 3. köt. 168. Mivel lefordítatlan szemelvényekről van szó, saját fordításomban közlöm ezeket az idézeteket.

¹⁷ A velencei kaszinókra vonatkozó leírásban az adatokat főleg Maurice Vaussard művéből merítem. A témába vágó rész: VAUSSARD, 1959. 178–180.

komoly adót is fizettek a bevételeik után, csak a Ridotto átlagban 100 ezer tallért fizetett be a kincstárba.¹⁸ A Ridotto volt a leghíresebb kaszinó, amely éjjel-nappal nyitva tartott egészen 1774-ig, amikor a Tízek Tanácsa bezáratta mint az erkölcsi züllés helyszínét. Attól kezdve sem szűnt meg azonban minden lehetőség, sőt az egész városban elterjedtek a hazardjátékok: kávéházakban, színházakban és kocsmákban egyaránt lehetett játszani. Korábban is léteztek magánkaszinók, ahol a gazdagok saját kedvükre űzhettek bármilyen játékot, de ezentúl nyilvános helyeken is egyre több alkalom nyílt a szerencse megkísértésére.

Az ifjú Casanova szenvedélyesen vetette bele magát a játékasztal mellett a hazardírozásba, és hamar beletanult a „vakvéletlen korrigálásába”. Amint úgy érezte, hogy használható tudás birtokába jutott, kezdte megélhetési forrásként kezelni a kaszinózást, amivel komoly összegeket tudott nyerni, és ezzel – legalább időlegesen – olyan színvonalon tudott élni, ami meggyőződése szerint megillette őt. A fényűző és tékozló életforma kergetése és megvalósítása nála az egyik legbiztosabb jele annak, hogy vagy titokban mindig fattyúnak tekintette magát, akinek kijár, hogy úgy élhessen, mint az igazi patriciusok, vagy már ekkor is úgy képzelte, ahogyan önéletírása előszavában megfogalmazta, miszerint a „*hebehurgyákat, csirkefogókat, tökfilkókat*” gátlástalanul be lehet csapniuk az okosabbaknak. Amikor ezt előjáróban bevallja emlékirata leendő olvasóinak, arra számít, hogy cinkosan vele együtt nevetnek majd a pórul jártakon.¹⁹ Ez a tudat alapozhatta meg önérzetét és büszkeségét, amely arra készítette, hogy baráti körben készséggel elismerje manipulációit, sőt hogy nagy előszeretettel adja át ilyenfajta tudását szerelmeinek és barátainak. A későbbiekben aztán önzetlenül tudott örülni, ha tanítványai tehetségesebbnek bizonyultak nála, és amikor az erszénye tele volt, készségesen állt rendelkezésükre, ha a hamiskártyázás során mégis bajba kerültek. Ez a szolidaritás a kalandorok és szélhámosok közt kialakuló, egész Európát átszövő kapcsolathálóokban is jól működött, de csak akkor, ha az illetők a hamiskártyások kódexében található, íratlanul is érvényes szabályokat betartották.

Casanova velencei tartózkodásai alatt gyakran megfordult a Ridottóban, jóval az intézmény váratlan bezárása előtt, amikor még nem tartott egész évben nyitva: „*Ezt a hat nap vakációt a barátaimmal a Vigadóban töltöttem, amit ekkoriban Szent István napján nyitottak ki. Nem tudtam bankot adni, mert azt csak a tógás patriciusok²⁰ tehették. Reggeltől estig játszottam, és megállás nélkül vesztettem. Aki a bank ellen játszik, veszít. Elvesztettem az összes pénzemet, úgy négy-ötezer zecchinót, de ettől a szerelmem még erősebb lett.*”²¹ Amikor 1774-ben bezárták az intézményt, szintén a városban tartózkodott, és előadja, hogy a Ridotto bezárása körül milyen furcsa események történtek. A bezárásról döntő szavazás meglepő fordulatát, amelyet Casanova ironikusan csodának nyilvánít, a történészek annak tudják be, hogy a szavazó nemesek képmutatóak és kétlelkűek voltak. Mivel pénzt kerestek a játékon, nem akarták betiltani, másfelől viszont a lelkiismeretük is háborgott a pénz eredete miatt, ezért túl sokan gondolták úgy, hogy ők mégis a bezárással szavaznak, hiszen a többiek majd úgyis az ellen

¹⁸ VAUSSARD, 1959. 180.

¹⁹ CASANOVA, 2000. 9.

²⁰ A Ridottóban mindenkinek maszkot kellett viselnie, kivéve a patriciusokat és feleségeiket. A szenátorok vörös, a többi nemes fekete tógát öltött magára a velencei vigadóban. Lásd: VAUSSARD, 1959.

²¹ KOVÁCS, 2010. 147–148. A szerelemre tett célzás M. M.-re és az 1756-os évre vonatkozik.

adják le a voksukat: „Az 1774-es év végén a Nagy Tanács betiltotta az összes szerencsejátékot, és bezáratta a Ridottónak nevezett helyet. A Nagy Tanács megdöbbsent, amikor összeszámolta a szavazatokat, hiszen olyan törvényt hozott, amit nem tudott volna meghozni, mert legalább a szavazók háromnegyede nem akarta ezt, és ennek ellenére a szavazatok²² háromnegyede azt bizonyította, hogy igenis akarták. A szavazók döbbenet meredtek egymásra. Nyilvánvalóan a dicsőséges evangélista, Szent Márk tett csodát, akit Flangini úr, akkor első korrektor,²³ jelenleg bíboros és a három állami inkvizítor idézett meg.”²⁴ A csoda persze nyilván a tanácsstagok lélektani tévedésének, a többiek nemleges szavazatába vetett bizalmának volt köszönhető, de – mint említettem – a játék tovább folyt a városban, változatos helyszíneken, pénzzel és tanácsokkal, mindazoknak, akik szerencsét akartak próbálni.

Egy másik híres velencei, Lorenzo Da Ponte²⁵ szintén hódolt a játékszenvedélynek, és gyakran megfordult a Ridottóban, ám sokat veszített, ami arra enged következtetni, hogy szemben Casanovával és sok más ismert korabeli kalandorral, így például Ange Goudarral, az idézett kézikönyv szerzőjével, nem volt elég jártas a „szerencse korrigálásának művészetében”. Ő is az általános vélekedésnek megfelelően írja le a Ridottót, de az örök vesztes szemszögéből: „Akkoriban működött Velencében az a híres játékbárlang, amelyet csak a Pubblico Ridotto [Nyilvános Vigadó] néven ismeretek, ahol a gazdag nemeseknek kizárólagos joguk volt, hogy saját pénzükkal adják a bankot, a szegényeknek pedig, hogy egy bizonyos árért másoknak, mindenekelőtt Ábrahám módos ivadékaiknak pénzével játsszanak. Ide mentünk nap nap után, és minden éjjel úgy mentünk haza, hogy átkoztuk a játékot és azt, aki kitalálta.”²⁶

Velencében ezekre a balsorsú kártyázókra is gondoltak, akik nagy veszteséggel álltak fel a kártyaasztal mellől, és akik a városban némi együttlérésre számíthattak. Lorenzo Da Ponte visszaemlékezéseiben előad egy érdekes esetet, amikor – rossz szokása szerint – mindenét elveszítette, és elzalogosította még a ruháit is, de így sem sikerült a maga javára fordítania a szerencsét. Lógó orral szállt be egy ismerős evezős gondolájába, aki megszánta, és 50 zecchinót ajándékozott neki, hogy megvigasztalja. Nem mellékesen a gondolasok iránti tiszteletet akarta növelni nagylelkű gesztusával, amely aztán busás kamatot hozott neki. Da Ponte ugyanis a pénzzel azonnal visszatért a Ridottóba, és – kivételesen – mesés hasznot zsebelt be a tétjeiből. A gondolásnak nemcsak a kölcsönt adta vissza, hanem ajándékkal is megtoldotta a kapott összeget, majd boldogan rohant haza. Ott aztán akkori szerelmének a bátyja elkobozta tőle az egész nyereséget, hogy most ő menjen vissza a játékbárlangba kockára tenni újfent az összes pénzt. Ebben a harmadik felvonásban azután végleg elúszott minden, Da Ponte és barátnőjének szeme láttára, de már nem volt mit tenni.²⁷ A folytatás ennek ellenére figyelemre méltó, mert itt írja le a visszaemlékező azt a helyet, ahol alaposan kibúsulhatták magukat, akik mindenüket elvesztették.

²² A Nagy Tanács tagjai különböző színű golyókkal szavaztak, amiket azután megszámoztak.

²³ A korrektori intézményt (*Correttori delle leggi e del palazzo*) 1553-ban vezették be. Az öt, patríciusok közül választott korrektor feladata a törvények felülvizsgálata volt, de jogositvánnyal rendelkeztek azok átírására is.

²⁴ KOVÁCS, 2010. 147–148.

²⁵ DA PONTE, 1970. 47.

²⁶ DA PONTE, 1970. 47.

²⁷ Lásd: DA PONTE, 1970. 47–48.

Da Ponte is ide menekült: „Nem kell mondanom, milyen lelkiállapotban maradtam ott. Visszavonultam a sóhajok szobájába – így neveztek egy bizonyos szobát, ahova a szerelmesek és a vesztő játékosok szoktak visszahúzódní, hogy csevegjenek, sóhajtozzanak vagy aludjanak. Nemsokára elnyomott az álom. Világos nappal volt, mikor felébredtem, addigra már az egész társaság eltávozott, kivéve néhány embert, akik, mint én, itt aludtak el.”²⁸

A csalás iskolája

Ahhoz persze, hogy valaki elkerülje a „sóhajok szobáját”, és idővel bekerüljön a „görögök” közé, tudatosan kellett felkészülni a hamiskártyázás módszereiből, és ki kellett alakítani a hasonszőrűekkel a megfelelő kapcsolatrendszert. Még a mimikát is meg kellett tanulni, amellyel palástolni lehet az érzelmeket, és félre lehet vezetni a naiv játékosokat. Goldoni is megjegyzi egyik darabjában, hogy az a művészet a kártyajátékban, ha „úgy tudod megkopasztani a fúrjet, hogy nem rikoltozik közben”.

Casanova ugyan korán kezdte a játékot, de előbb neki is ki kellett járnia a balekok iskoláját. Már tízéves korában végignézte otthon, hogy a vendégek fáraót játszanak, de ekkor még csak báméskodott. 1743-ban, Corsini páter kíséretében szenvedte el első vereségét Chioggiában, ugyanebben a játékban.²⁹ Ekkor még bizonyára nem ismerte az alapvető trükköket, mert egyfolytában veszített. Kölcsönt vett fel, azt is elveszítette, majd elzalogosította összes holmiját, néhány ing és keszkenő kivételével, hogy ő adhassa a bankot, ami a közvélekedés szerint növelte a nyeresési esélyeket. Ennek ellenére továbbra is kitért mellette a balszerencse, vagy alaposan rászédtek a nála ravaszabbak. Ehhez a korai történethez még semmilyen kommentárt nem fűz, csak azt jegyzi meg, hogy nemigen tudott volna kikeveredni ennyi rengeteg adósságból, ha nem adódott volna hirtelen egy lehetősége, hogy hajóra szállva megszökjön. A későbbiekben is gyakran folyamodik majd ehhez az eszközhöz, amikor nála ügyesebb vagy gátlástalanabb csalókkal kerül egy asztalhoz. 1746-ban, amikor még csak huszonegy éves, de már Bragadino szenátor pártfogoltja, egy magát Rinaldi grófnak kiadó szélhámós és a felesége kopasztja meg alaposan a Castelletto negyed egyik fogadójában. Itt a szenátor menti meg a következményektől, mert amikor a veszteségről panaszkodva elmeséli neki a történeteket, a bölcs öregember ír a házaspárnak. Másnap ott a válasz komoly pénzvisszatérítéssel a veszteségből, egyúttal elengedik az összes tartozást.³⁰ Nyilvánvaló, hogy (az állítólagos)³¹ Rinaldi gróf és felesége nem merték megkockáztatni a botrányt egy szenátorral szembekerülve, inkább meghátráltak. Velük még sokszor találkozik a későbbiekben, és mindig gyanús helyzetekben.

Konstantinápoly felé indulva megáll Korfu szigetén 1745-ben, és még mindig a balekok közé tartozik, mert sem szerelmét, katonai felettese feleségét, F.-nét nem sikerül meghódítania, sem a kártyán nem tud nyerni. Maga foglalja úgy össze a

²⁸ DA PONTE, 1970. 50.

²⁹ CASANOVA, 1993. 1. köt. 137–138.

³⁰ CASANOVA, 1993. 1. köt. 385–386.

³¹ Casanova több helyen megjegyzi, hogy kételyei voltak Rinaldi nemesi címe felől. Inkább kalandoroknak nézte a házaspárt, akik jogtalanul használták a grófi címet, ahogyan ő is légből kapott lovagi titulust alkotott magának.

helyzetét, hogy minden idejét a kávéházban töltötte fáraózással, és folyton vesztett. Nem tűnődik a folytonos vereség okain, csupán saját ostobaságának tulajdonítja, hogy nem tudta időben abbahagyni a játékot.³² Megint meglép a sok adósság elől, elszegődik egy hadihajóra, amelyik célba juttatja, és Konstantinápolyból visszatérve tudja csak megfordítani a szerencséjét. Bevallja, hogy az útja előtt mindenét elzalogosította, viszont mivel a törökök ajándékaival gazdagon megrakva tér vissza, így újra játékasztalhoz ülhet. Összesen ötszáz zecchinóért tudja értékesíteni a magával hozott tárgyakat,³³ de ezúttal elhatározza, hogy nem hagyja magát többet rászedni, hanem beletanul a szerencse irányításának művészetébe: *„Kiváltottam a zsidóktól mindazt, amit Konstantinápolyba menet elzalogosítottam náluk a játékon elszenvedett veszteségeim miatt, és mindent eladtam, azzal a szent elhatározással, hogy ezentúl nem leszek balek a játékasztalnál, hanem kihasználom mindazokat a lehetőségeket, amelyekkel egy bölcs és okos fiatalember élhet, anélkül, hogy gazembernek nevezhetnék.”*³⁴ Most már maga mellé tudja állítani a szerencsét. Itt utal először arra, milyen módszereket követett: játékszövetséget kötött azzal a Maroli nevű őrnaggal, aki hivatásos kártyás lévén minden pénzét elnyerte annak idején.³⁵ Most, hogy Casanova nem hajlandó más-képp asztalhoz ülni, az őrnagy megtanítja a család módszereire, és felesben beveszi a fáraózásba segédnek:³⁶ *„[Maroli] méltónak ítélte arra, hogy megossa velem a szerencsejátékok bölcs maximáit, amelyek nélkül a hazardírozást kedvelők mind tönkremennek. Mindazonáltal nem bíztam meg teljesen Maroli lojalitásában, és éberem figyeltem.”*³⁷ Ettől kezdve gyanakszik, és ügyel az új „szabályok” betartására: *„Minden éjszaka, amikor bezártuk a fáraó bankot, megszámloltuk a pénzt, és a pénzes ládikó a pénztárosnál maradt, mi pedig, miután elosztottuk a készpénz nyereséget, hazamentünk, hogy otthon ürítsük ki az erszényünket.”*³⁸ A hamiskártyás Marolival nem csupán egyezséget köt arról, hogy azontúl feleznek, de megtanulja tőle a főbb titkokat, illetve a játékostársak félrevezetésére alkalmas mimikákat is. Kiosztják a szerepeket, és felváltva tartják a bankot, illetve tesznek fel pénzt a bank ellen. Maroli kapja az erős játékos szerepét, ő igyekszik megfélemlíteni a kívülállókat, Casanova viszont mindig ellenkező arckifejezést vág, mint amilyen a lapjárása: *„Felesben játszottam vele, én voltam a segédje, amikor pedig én tartottam a bankot, ő volt az én segédem, ami elég gyakran megesett, mert azok, akik a bank ellenében játszottak, nem szerették őt. Úgy tartotta a kártyalapokat, hogy megijedtek tőle, én viszont épp az ellenkezőjét csináltam, boldognak, sőt könnyednek és vidámnak mutatkoztam, amikor vesztesre álltam, és kétségbeesett képet öltöttem, amikor nyeresben voltam.”*³⁹

Ez tehát a fordulópont, ettől kezdve kerül át Casanova a rászédettek táborából a csalók közé, és előfordul majd még, hogy veszít, de annak különleges magyarázata lesz: olyankor esik ez meg vele, amikor a hamiskártyázás írott és íratlan szabályait

³² CASANOVA, 1993. 1. köt. 279.

³³ CASANOVA, 1993. 1. köt. 306–307.

³⁴ CASANOVA, 1993. 1. köt. 306–307.

³⁵ CASANOVA, 1993. 1. köt. 307.

³⁶ Casanova a francia *groupier* kifejezést használja erre a funkcióra, amelynek lényege, hogy a bankot adó játékos háta mögött állt, és felesben játszott vele, nemcsak a fáraóban, hanem a *bassette* nevű játékban is.

³⁷ CASANOVA, 1993. 1. köt. 309.

³⁸ CASANOVA, 1993. 1. köt. 309.

³⁹ CASANOVA, 1993. 1. köt. 309.

a többiek nem tartják be, és vagy leitatják, vagy megfélemlítik. Ilyenkor minden „tudása” ellenére kénytelen újra megszökni, különben börtönbe juttatnák, vagy másféle büntetések várnának rá.

A továbbiakban Casanova nem csak többnyire nyer, de értő szemmel figyeli a mások játékát, és vagy elfogulatlan szemlélőként értékeli az ügyes játékosok tudását (különösen, ha nők), vagy alaposan körülnéz, mielőtt asztalhoz ülne, nehogy kellemtelen meglepetés érje. Sok olyan arisztokrata nővel találkozik, aki ügyes a játékban. A nemesi családokban a lányokat eszerint nemcsak társalogni tanították meg, hanem a társasjátékok szabályaira is, és akik hajlamot vagy tehetséget éreztek a hazardírozásra, egész művészetté fejlesztették tudásukat. Persze, ehhez vagy elszegényedő környezetben kellett élniük, mint például a Rinaldi lánynak, akiről később részletesen szó lesz, vagy titkos utakon kalandozni, mint a nagy szerelmek közül a rejtélyes M. M.-nek, illetve Henriette-nek.

1754-ben, amikor Casanova a két muranói apácával (C. C. és M. M.)⁴⁰ sokáig gyanútlanul változatos szerelmi együttléseket képez (valójában a kékjeső Bernis abbé, az akkori velencei francia nagykövet kedvéért), szemtanúja lesz annak, hogy szerelme, M. M. sokat nyer. Egyik légyottjuk előtt, a San Samuele színházból jövet betérnek a Ridottóba, ahol M. M. veszít, előbb Momolo Mocenigo, majd Pietro Marcello bankja ellen. A lány azonban nem adja fel könnyen, és a Casanovától kapott kölcsönpénzből felesben addig folytatja a játékot, amíg megadásra nem kényszeríti a bankot. A nyereséget megfelelően, és a bőséges vacsora után kiderül, hogy a feleség még mindig ezer zecchinót tesz ki.⁴¹ Itt nem világos, hogy milyen módszerrel nyert az apáca, vagy hogy volt-e egyáltalán módszere. Casanovának az a sokszor előadott elmélete – hogy csak az nyerhet, aki bankot ad (*tailler*), az nem, aki a bankár ellen tesz fel pénzt (*ponter*) – nem illik az esetre. Inkább a kitartás a nagy nyereség magyarázata, mindenesetre meglepő, hogy egy muranói apáca gyakorlottan kártyázik a Ridottóban, mielőtt a szeretőjével visszavonulna egy magánkaszinóba, amely valójában szerelmi találkák helye, és a francia nagykövet tartja fenn.

Casanova másik nagy szerelmének, Henriette-nek⁴² is jól kellett ismernie a kártyajátékokat, mert egy beszélgetésben a fáraójáték metaforáját alkalmazza egy szenteskedő hölgynek adott szellemes válaszában.⁴³ Amikor Henriette még egy magyar tisztalattal utazik férfinak öltözve, egy Madame Querini nevű hölgy epés megjegyzést tesz arra, hogy együtt élnek, de nem tudnak egymással beszélni. A magyar tiszt ugyanis németül és latinul tudott (a magyaron kívül), Henriette pedig francia nemes hölgy lévén csak franciául beszélt. Csattanós replikájában Henriette arra hivatkozik, hogy olyan ügyekben, mint az övék, nincs szükség a beszédre. Az újabb epés megjegyzésre, hogy nincs olyan fontos ügy, amelyben a beszéd és az írás ne lenne szükséges, Henriette a játékot említi, mint fő időtöltésüket, amihez pedig nem kell be-

⁴⁰ A két muranói apáca történetének egyes részletei olvashatók magyarul: CASANOVA, 1999. 1. köt. 177–304.

⁴¹ CASANOVA, 1993. 1. köt. 764–765.

⁴² A francia arisztokrata hölgy személyazonosságát máig nem tudták tisztázni. Csak az biztos, hogy dél-franciaországi lehetett, mert egy későbbi találkozás során egy ottani várban vendégeskedik nála Casanova Marcolinával, anélkül hogy felismerné a kastély úrnőjét. Csak később tudja meg, a vár birtokosának leveléből, amelyet Marcolina csak Lyonban adhat át neki, hogy Henriette volt a vendéglátója. Az egész történet olvasható magyarul: CASANOVA, 1999. 1. köt. 121–157.

⁴³ CASANOVA, 1993. 1. köt. 478–479.

szélni. Azt állítja, hogy fáraóznak, és ő adja a bankot, mire a társaság egy másik tagja megkérdezi, hogy mennyit nyer a bank. A végső ríposzt aztán elhallgattat mindenkit: a játék tétje oly kicsi, hogy nem is érdemes számolgatni. A szerelmet a fáraózáshoz hasonlítani nemcsak pikáns, de arra is utal, hogy a kártyajátékok az úri társaságban annyira ismertek voltak, hogy minden erre történő célzás érthető volt számukra.

Európai kaszinók

Casanova Velencében és Korfun,⁴⁴ saját kárán megszerzett tudását Európa-szerte kamatoztatta, és szerelmeinek is átadta. Muranói kedvese, M. M., aki egyúttal Bernis abbé szeretője is volt, nem szorult rá az ő tanácsaira, sőt kártyában és szerelemben egyaránt jártasabbnak bizonyult, de későbbi kapcsolataiban már ő játszotta a mester szerepét.

1760 táján Marseille-ben beleszeretett egy szutykos szolgálólányba, Rosalie-ba, akiben a szegényes öltözék és cselédsor ellenére felismerte a szép nőt, kiemelte a nyomorból, felöltöztette és bevezette a társasági életbe. Amikor már nagyvilági dámaként tudta bemutatni az ismerőseinek, bevette a kártyapartikba is. Nizzában, a város kormányzójának, Sir James Patersonnak a társaságában elvitte fáraót játszani a kávéházba, és Rosalie szép summát nyert a játékon. Mindhárman szerencsések voltak, de Casanova sejteti, hogy a lány tőle tanulta meg a nyerés titkait. A Rosalie-nak nyújtott nevelés, a társalgási és öltözködési tanácsok (hozzá egy ajándékba adott teljes ruhatárral) valamint a kártyázás magasiskolájába való bevezetés mind olyan gondoskodás, amit szívesen nyújt, és amivel magához szeretné láncolni a lányt, akivel ekkor még élete végéig együtt szeretne élni. A körülmények aztán úgy hozzák, hogy inkább őt is férjhez adja egy korábbi udvarlójához, egy genovai kereskedőhöz. Történetükből kiderül, hogy a kártyatudás ekkoriban a társasági nevelés alapelemei közé tartozott.⁴⁵

Legtehetségesebb női kártyajátékosként egy Irène Rinaldi nevű fiatal lányt emleget, akinek a szüleivel még Velencében ismerkedett meg, a már jelzett, rosszul induló, de Bragadino közbelépésének hála, jól végződő családi história során. Tizenhat évvel később, 1763 táján Milánóban találkozik újra a Rinaldi családdal, és a lányuk nagyon megtetszik neki: Irène Rinaldi, aki gyors fejszámolás után akár az ő lánya is lehetne,⁴⁶ és időközben hivatásos hamiskártyássá fejlődött apja tehetséges tanítványaként. A szülők mégis folyton anyagi gondokkal küszködnek, és szinte a

⁴⁴ Korfu 1797-ig a Velencei Köztársaság fennhatósága alá tartozott.

⁴⁵ CASANOVA, 1993. 2. köt. 528. A kártyanyereség történetéhez fűzi végszóként a Rosalie-val kapcsolatos terveit: „Így láncoltam magamhoz őt abban a reményben, hogy hátralevő napjaimat vele fogom tölteni, és hogy ha boldogan együtt élünk, nem lesz szükségem arra, hogy egyik szép nőtől a másikhoz futkossak.” Rosalie-val és egész családjával csakugyan jó viszonyt ápolt végig, és később, amikor kémnek elszegődve hazafelé tartott Velencébe, náluk várta meg az inkvizítorok végleges válaszát. Ezt az újabb találkozást használta fel Schnitzler kisregénye, a *Casanova hazatérése* kiindulópontjául. SCHNITZLER, 2004.

⁴⁶ Itt derül ki, hogy Velencében viszonya volt az állítólagos grófnővel, de apasága soha nem lesz bizonyos, mert a grófnő szándékosan eltereli a figyelmet a kérdésről, és megtevesztően nyilatkozik a férje jelenlétében.

gáláns kalandor karjába lökik a lányukat, aki a tőle ajándékba kapott száz zecchinót megsokszorozza, de előbb egy vadonatúj paklival bemutatót tart a fáraó sajátos műveléséből. A lapok elhelyezése lehet a nyerés magyarázata, de Casanova, hiába figyel nagyon a keverésre, nem jön rá a trükk nyitjára, mert a lány állandó csevegéssel elvonja a figyelmét, azután öt-hat perc alatt bemutatja, hogy mindig ő nyer. Cinkezésről vagy másféle megjelölésről szó sem lehet, mert vadonatúj paklikat bontanak a bemutatóhoz. Azt is megbeszélik, hogy a lány hiába ilyen ügyes, mégsem tud nagy összegeket nyerni, mert mindig kisstílű ellenfelek ülnek vele szemben, akik nem tudnak komoly tétet kockáztatni. Irène azt állítja, hogy a bank ellenében is tud nyerni, ha nem hivatásos csalókkal ül szemben. Szívesen Casanova mellé szegődne útitársnak, azzal az ígérettel, hogy vagyonokat nyer majd neki. Irène a kalandorral együtt, a tőle kapott száz zecchinóval a zsebében elmegy egy Carcano nevű alak kártyabarlangjába. Csak a lány játszik (*parolit*), és az idősebb hamiskártyás tanácsai ellenében, megint a saját módszerét követve rengeteget nyer. A játék végén kettőszáznegyven zecchinóval távoznak, amit a lány megtarthat magának a nagy-lelkű udvarló ajándékeként. A rövid szerelmi történet után mégis szétválnak útjaik, de Casanova őszintén csodálja a lány tehetségét és hamiskártyás tudását.⁴⁷

Nemsokára újra találkoznak Avignonban, ahol nagy bajtól menti meg a lányt, és megint teljesen eladósodott családját. Alighanem az apa miatt kerültek bajba, aki Nizzában újra játszott és veszített, mindenestre összes értéktárgyukat el kellett zálogosítaniuk, többek között azt a húzprémmel bélelt kabátkát, amit a lány még Casanovától kapott szerelmi ajándékként. Egy Genovában felszedett francia szeretője, nyilvánvalóan szintén hamiskártyás, hitegette őket sokáig, hogy majd szerez pénzt, és Bordeaux-ban hatalmas pénzeket fognak nyerni, de időközben eltűnt. Másnap reggel mindhárman utcára kerülnének, ha nem áll be addig valami szerencsés fordulat, amit Casanova feltűnése meg is hoz. Mindent elintéz, mert van pénze, és ilyenkor mindig nagylelkű: visszavásárolja a zálogba tett szőrmés kabátot, és kifizeti a fogadást. A társaságában lévő Marcolina annyira megszereti a lányt, hogy előbb még vele tölt egy éjszakát. A Rinaldi lány tizenegy év múlva (1774-ben) még egyszer megjelenik az emlékiratok utolsó lapján: Casanova Triesztben várja a velencei inkvizítorok válaszát, hogy hazatérhet-e feljelentőként Velencébe. Várakozás közben színházba jár, és az egyik színésznőben ráismer Irène-re. Meglátogatja, és megtudja, hogy férjhez ment a *trupp* egyik komédiásához, sőt van egy kilenc éves kislánya. A színjátszás mellett a kártyázást is folytatja, és mivel Triesztben ekkoriban tilos a szerencsejáték, csak otthon, a szállásán rendez fáraópartikat. Casanovát is meghívja, aki rögtön felismeri, hogy továbbra is ügyesen csal a keverésnél, mert ő tartja a bankot, de csak kis tétekben játszanak. Casanova is veszít, akárcsak a többiek (csupa fiatal kereskedő, akik szerelmesek a színésznőbe), de másnap felveszi barátját az öltözőjében, és nagy nehezen beismerteti vele, hogy nem tiszta eszközökkel nyert ellene. Végül a színésznő hajlamos lenne nemcsak visszaadni az elvesztett kis összeget, hanem be is venné hajdani szerelmét társnak a bankba, de az nem áll kötélnek. Tudja, hogy nagy a feljelentés veszélye, és óva inti a hamiskártyás komédiásnőt a további játéktól, nehogy komoly pénzbüntetéssel sújtsák. A veszélyt ezúttal is Casanova hárítja el Irène feje fölül, mert a házaspár kilenc

⁴⁷ Lásd: CASANOVA, 1993. 2. köt. 309., 835–847.

éves kislánya megtetszik a kalandornak, aki szívesen látná saját unokáját is a gyerekekben. Jární kezd hozzájuk, és másokat is magával visz látogatóba. Az egyiknek, egy Pitoni nevű bárónak szintén tetszik a kislány, és ő értesíti időben Irène-t, hogy a karneváli idő végén rendőri razziaikat fognak tartani a tiltott játékok üzöi ellen. Így a rajtaütéskor nem találhatnak nála senkit. Az emlékirat utolsó mondata⁴⁸ is rájuk vonatkozik: három évvel később Padovában találkoztak újra, és ott Casanova gyöngéd viszonyt létesített a lánnyal. Mivel az emlékezés itt megszakad, nem lehet pontosan tudni, hogy milyen típusú viszonyra gondol az emlékiratíró, csak sejteni lehet, hogy talán pedofil hajlamait élte ki Padovában a Rinaldi unokával, aki akár a saját unokája is lehetett, bár erről soha nem tudott bizonyosságot szerezni.

A kártyázó és ügyesen csaló nőkről szóló történetekből levonható az a tanulság, hogy hiába dolgoztak ki ügyes módszereket a játékosok, hiába álltak rendelkezésükre kézikönyvek is a hamiskártyázás magas fokú elsajátításához, a legügyesebbek sem tudtak megélni csak a játékból. A Rinaldi családdal való találkozásai során Casanova mindig nagy bajban és anyagi csődben találja őket. A lebukás veszélye olyan nagy, hogy az első esetben Bragadino szenátor közbelépésére azonnal visszatérítik a tisztességtelenül szerzett nyereséget, a továbbiakban pedig mindig eladósodva, közvetlen veszélyben forogva szorulnak segítségre. Ebből látható, hogy túl ingatag jövedelemforrás a hamiskártyázás, amellettt hogy a könnyen szerzett pénz tékozlásra ösztönöz. Casanova magára nézve többször is elismeri, hogy a játékon nyert pénzt ugyanolyan gyorsan szórta el, mint ahogy megszerezte, és az ő történetéből is kiderül, hogy nem kizárólag szerencsejátékok jövedelmeiből élt. A d'Urfé márkinéval és más rászedett gazdagokkal szembeni, híressé vált csalásai bizonyítják, hogy még fénykorában is többféle forrásból volt jövedelme. Ráadásul az a társadalmi közeg, amelyben a szélhámósok és kalandorok mozognak, szintén veszélyforrás, mert könnyen találkoznak maguknál is ügyesebb vagy gátlástalanabb csalókkal. A sikerhez sok energia, erős koncentrációs képesség, gyors észjárás és kiemelkedő ügyesség egyaránt szükséges. Az ellenfelek felméréséhez pedig az empátia éppen úgy elengedhetetlen, mint amennyire kell a megfelelő kapcsolati háló, amely információkkal és cinkossággal segít.

Hiába tehetséges szélhámós, öregkorára Casanova Waldstein gróf jótékonyására szorult, mert nem maradt semmije, még energiája sem volt a csábításokra és a hamiskártyázásra. (Utolsó éveinek duxi magányában, depressziós hangulatban írta meg élettörténetét, amely nagy nyeresége a világirodalomnak.) Beszédes az is, hogy a Rinaldi lány idejekorán beáll színésznőnek, férjhez megy, és emellettt úzi a hamiskártyázást. Ez bizonyítja, hogy a manipuláció csak kiegészítő jövedelemként jöhetett szóba, kizárólagos pénzforrásnak túl veszélyes és ingatag volt.

Csapdák és veszélyes helyzetek

Különösen éles helyzetek alakultak ki, amikor Casanova ismeretlen játékosokkal került szembe, és amikor – súlyosbító körülményként – az illetők nyelvén sem tudott megszólalni. Ebből a szempontból Németországban többször sarokba szorították,

⁴⁸ A kézirat 1774. szeptember 10-én szakad meg, amikor valójában megkapta az inkvizítoroktól azt az útleveleként használható oltalomlevelet, amellyel visszatérhetett Velencébe.

és stuttgarti balszerencsége majdnem kényszersorozásra juttatta. 1760 tavaszán Bonnól indult el Stuttgart felé, hogy táncosnő ismerőseit felkeresse, akik ott léptek fel a württembergi nagyherceg udvarában. A Toscani család, a Binetti és a Balletti házaspár mind régi jó barátai voltak, akiket mindenütt szívesen meglátogatott, utazásának nem is volt más célja. Anna Binetti ekkoriban a bécsi udvar küldöt-tével, Ried báróval élt, ami a későbbi bonyodalmakban nagy hasznára vált a bajba jutott kalandornak. Az első estét Binettiéknél töltötte, és tőlük hazafelé tartva találkozott három helybeli katonatiszttel, akiket már korábban a kávéházban látott, de alaposabban nem ismert: „*Három nagyon előzékeny tiszt jött oda hozzám, akikkel a kávéházban kötöttem ismeretséget, és elmentem sétálni velük két-három körre. Hívnak, hogy mulatságot rendeznek rosszlányokkal, és ha kedvem volna velük tartani, bizonygatják, hogy az nagy örömükre szolgálna. Válaszul arra, hogy mivel nem beszélek németül, csak unatkozni, meggyőznek, hogy a felfogadott lányok olaszok.*”⁴⁹ Casanova velük tart, de hamar belátja, hogy nagy hiba volt elfogadni a meghívást, mert egy ócska lebuja vizsik, ahol a tisztok lármásan és közönségesen viselkednek, távozni viszont már nem tud. „*Ócska csapszékbe illő vacsorát szolgálnak fel, nem is eszem semmit, de hogy ne tartsanak udvariatlannak, iszom két-három pohár magyar bort.*”⁵⁰ Kártyát hoznak, az egyik tiszt tartja a bankot, én ellene játszom, de közben elkezdek szédülni, el is veszem a nálam lévő 50-60 Lajos-aranyat. Nem akarom folytatni a játékot, de a nemes tisztok nem bírják elviselni annak a gondolatát, hogy bosszúsán távozzak, amiért velük vacsoráztam. Meggyőznek, hogy tartsam most én 100 Lajos-arannyal a bankot, és az összeget le is számolják nekem zsetonban. Mind elvesztem, újra bankot adok, újra veszték, egyre többet teszek fel, és miközben folyton veszték, emelem a tétet, mire éjfélkor kijelentik, hogy elég volt. Megszámolják az összes zsetont, és úgy találják, hogy nagyjából négyezer Lajos-arannyal tartozom nekik. Annyira szédültem, hogy hordszékért kellett küldetni, hogy vissza tudjak menni a fogadóba. Az inasom pedig, amíg vetkőztetett, kijelentette, hogy nincsenek meg sem az óráim, sem az arany tubákosszelencém.”⁵¹ Másnap reggel aztán Casanova kijózanodva úgy gondolja, hogy nem lehet komolyan venni ilyen veszteséget, és reméli, hogy előbb-utóbb majd csak visszakapja ellopott értékeit is. Legnagyobb meglepetésére azonban semmi nem kerül elő, sőt a tisztok sem hajlandók elismerni, hogy kábítószert kevertek a borába. Táncos ismerősei pedig, akik jól ismerik a várost, azt tanácsolják, hogy sürgősen forduljon a fejedelemhez kérvénnyel, nehogy a gazemberek megelőzzék, és komoly bajt okozzanak neki.

Egy korabeli leírás szerint⁵² a württembergi játékbarlangokat mind a nagyherceg szolgálai tartották fent, az ő tudtával, a jogi eljárásnak tehát nem sok esélye lehetett. Csakugyan, Casanova hiába ír kérvényt, hiába folyamodik Ried báró közbenjárásához, hiába fogad ügyvédet, és kér kihallgatást a nagyhercegtől, hamar rájön, hogy megint meg kell szöknie, különben súlyos büntetést kap, és – ahogyan a pletykák már rebesgetik – ha nem fizet, erővel besorozzák a hadseregbe. „*Egy pohár borral megmérgezték, megcsaltak, megloptak, és még a szabadságomtól is megfosztottak, ráadásul féltő volt, hogy százezer frank megfizetésére ítélnék, amihez egy szál ingre vetkőztettek volna,*

⁴⁹ CASANOVA, 1993. 2. köt. 278-279.

⁵⁰ Valószínűleg nem tokaji borról van szó, mert azt Casanova többször „Tokai” néven említi.

⁵¹ CASANOVA, 1993. 2. köt. 279.

⁵² *La Pure Vérité* (1765). CASANOVA, 1993. 2. köt. 279.

minthogy senki nem tudta, hogy mi van még az erszényemben."⁵³ A szabadsága elvesztése lenne a legfájóbb a számára, mert el van szánva, hogy nem fizet, hiába talált egy nagyobb összeget véletlenül a tárcájában. Vagy börtön vár rá, vagy ami még annál is rosszabb, a fejedelem hadserege: „*Még hogy engem egy szál ingre vetkőztessenek, és katonát csináljanak belőlem! Velem ez nem történhet meg!*"⁵⁴

Ettől kezdve időhúzásra játszik, és felismerve kényes helyzetét, nem hajlandó külön-külön megegyezni a tisztekkel, hanem ragaszkodik ahhoz, hogy minden érdekelt fél és a rendőrfőnök vagy megbízottja jelenlétében kössenek megállapodást, és becsüljék fel értékeit, amelyekkel fizetni tud. Közben táncos- és táncosnő barátai segítségével megszervezi őrzőjének kijátszását, aki napközben az ajtaja előtt áll, éjszakára pedig rázárja azt. Valóságos színjátékot rendez a fogadóban: az ágyba maga helyett hálósipkás parókat rak, majd az inas eltereli a katona figyelmét, hogy gazdája megléphessen. A táncosnők már korábban bejárnak hozzá a fogadóba, hogy az egyik a szoknyája alatt előre kicsempéssze a ruháit és összes érték tárgyát, a többiek pedig megszervezik a bécsi küldött házából a szökést a városfalon át.⁵⁵ Sikeres menekülését egyenesen az Ólombörtönből való szökéshez hasonlítja, bár elismeri, hogy annyira nem volt nehéz dolga. A tartományban uralkodó állapotok azonban jól érzékeltetik, mi várhatott egy óvatlan hamiskártyásra, ha számára ismeretlenekkel, nála sokkal gátlástalanabb szélhámosokkal ült le játszani. A korfui történet már megmutatta, hogy csak szövetségeseikkel és cinkosokkal összejátszva, a szerencsének besegítve lehetett folyamatosan nagyobb nyereségre szert tenni, a stuttgarti csapda pedig a „mesterséggel” járó komoly veszélyekre mutat példát.

Aix-en-Savoie-ban,⁵⁶ ahol egy szerelmi történet miatt időzik hosszabban, fáraójátékot szervez, és ő adja a bankot. Tudja, hogy a többiek hivatásos játékosok, ezért óvatos. Délután háromkor ülnek asztalhoz, és egy ismerőst, Désarmois-t kéri fel segédjének (*groupier*), azzal hogy lassítsa a játék menetét, ő pedig minden új osztáshoz új kártyacsomagot bont. Ennek ellenére öt óra felé már vesztesre áll, amikor befut Genfből három angol, akiket ismer, mert korábban egy tizenötös (*quinze*) nevű játék során már találkozott velük. Nem kommentálja, hogy miért tartja őket előre veszteseknek, de egy megjegyzése erre utal: „*Mivelhogy Isten semleges, csak veszthettek, és Isten semleges volt. A harmadik osztásnál már mindegyikük erszénye kiürült.*"⁵⁷ Az egyik angol váltót ajánl fel pénz helyett, amit Casanova elfogad: „*Az angol emel, és az ászra rakja a tétjét. A másik kettő felesben játszik. Az ász nem jön ki, nekem tizenkét kártyám marad, és a legnyugodtabb arccal felajánlom az angolnak, hogy joga van kiszállni a játékból. Nem fogadja el. Kétszer húzok, az ász megint nem jön ki, már csak nyolc kártyalapom maradt, benne négy ásszal, mert az utolsó lapom nem az volt. – Milord – fordulok hozzá – fogadni lehet arra, kettő egy ellenében, hogy az ász itt van, megkegyelmezek magának, szálljon ki a játékból. – Túlságosan nagylelkű – válaszolja –, húzzon. Erre kijön az ász, és nem egyszerre kettő, mire zsebre vágtam a váltót anélkül, hogy elolvastam volna, az angolok pedig nevetés és köszöngetések közepette távoztak.*"⁵⁸ Casanova bankja ezután

⁵³ CASANOVA, 1993. 2. köt. 283.

⁵⁴ CASANOVA, 1993. 2. köt. 283.

⁵⁵ Az egész történet: CASANOVA, 1993. 2. köt. 278–290.

⁵⁶ Ma Aix-les-Bains.

⁵⁷ CASANOVA, 1993. 2. köt. 437.

⁵⁸ CASANOVA, 1993. 2. köt. 438.

egyfolytában nyer, csak a hölgyek nem vesztenek, aminek a magyarázatát később adja meg, de nyilvánvalóan Désarmois keze van abban, hogy csak a férfiak járnak pórul.⁵⁹ Ezért részesedés járt a segítőnek, az ezer Lajos-arany nyereségből huszonötöt adott a hálás Désarmois-nak. Később kitér arra is, hogyan szervezte meg a játékot a segítőjével, amivel elsősorban a hölgyeket akarta szórakoztatni. Egy másik partival kapcsolatban utal arra, hogy összejátszás révén a nyereséget is meg tudták határozni.

Mindebből okulva, a következőkben már nagyon óvatos: Aix-en-Savoie-ban nemcsak fáraót játszik, hanem egy márkival tizenötös partit (*quinze*) is, amin veszít ugyan, de lévén még van ideje és némi tartalékpenze, szerelmi légyottja előtt, fél nyolcig bankot ad újra. Itt meséli el, amit előre megbeszéltek Désarmois nevű segédjével, hogy csak azokat a kártyalapokat veszi figyelembe, amiken van pénz, és hogy fél nyolckor mindenképpen távozik. Azzal is tisztában van, hogy a férfiak mind csalnak, tehát ki kell játszania őket. Ezután a két legszebb hölgy között foglal helyet, és mulattatni akarná őket, de közbejön egy kellemetlen incidens. *„Láttam, hogy csupa felbontott pakli fekszik előtünk, és újakat kértem. A fogadós mondja, hogy már elküldte egyik emberét Chambérybe, hogy száz csomagot vásároljon, és hamarosan meg kell érkeznie. – Közben oszthat ezekkel a paklikkal, mert olyanok, mintha újak lennének. – De én nem mintha újakat, hanem újakat akarok. Vannak olyan elveim, barátom, amelyektől ördög és pokol sem tud eltántorítani. Amíg az embere vissza nem jön, csak nézem a játékot.”*⁶⁰ És csakugyan feláll a helyéről, visszaveszi a pénzét, és az egyik hölgy mellé szegődik. A fogadós embere csak éjfélre ér vissza, és addigra ő már szerelmével, egy apácával tölti az idejét.

Nápolyi kártyajátszmáinak leírásában több furcsaságot is látni, ami leginkább babonának tudható be. Egy jó barátjával, Monteleone herceggel közösen játszik úgy, hogy a maga részét papírpénzben (vagy talán váltókban) teszi le az asztalra, mondván, hogy ha becsületszóra játszik, az balszerencsét hoz neki.⁶¹ Teljesen kifosztja a bankot, de itt nem számol be részletesen a módszeréről. Másnap a herceg palotájában folytatják a játékot, ahol egy Ottoboni nevű ember adja a bankot. Casanovát nagyon zavarja, hogy Ottoboni a kártyákat a bal kezében szoroson összenyomva tartja, így amikor onnan jobb kézzel húz, ellenfelei nem látják a lapokat. Casanova ezért igen kis tétet kockáztat csak meg, és a bankár kérdésére, hogy miért nem tesz fel nagyobb összegeket, elmagyarázza, hogy ha legalább a kártyalapok felét nem látja, fél, hogy veszíteni fog.⁶² Sajnos, azt nem magyarázza el, hogy csupán babonából szereti-e látni az ellenfél lapjait, vagy – ami szintén elképzelhető – azokból következtet az illető csalási módszerére. Egy nappal később újból elnyeri a bank (egy bizonyos Cassaro herceg) összes pénzét, de revansot ad nagy társaságban, mikor már ő tartja a bankot. A herceg újra veszít, ezúttal tízezer dukátot, és mivel nincs több pénze, abbahagyja a játékot. Casanova azonban újabb pénzt tesz a bankjába, hogy a herceg szeretője, aki szintén veszített, vissza tudja nyerni a pénzét, de nem sikerül a manipuláció. Hajnali kettőkor azzal zárja a játszmat, hogy a hölgy majd Rómában megadja a tartozását. A tervezett manipuláció tehát ebben az esetben nem sikerült, holott Casanova – galantériából – kifejezetten erre játszott. Nem tudni,

⁵⁹ Vö. CASANOVA, 1993. 2. köt. 438.

⁶⁰ CASANOVA, 1993. 2. köt. 450.

⁶¹ CASANOVA, 1993. 2. köt. 631.

⁶² CASANOVA, 1993. 2. köt. 632.

milyen arányban sikerült befolyásolnia a nyereményeket, de elég sok esetben csalódottságának ad hangot, tehát a megengedett vagy elfogadott „kiigazítások” alig biztosítottak annyi jövedelmet, amivel elégedett lett volna.

Casanova kedvenc kártyajátékai

Érthető, hogy mivel egyik fő megélhetési forrása volt a hazardírozás, Casanova a korban divatos szinte valamennyi kártyajátékot megtanulta és gyakorolta, de kedvence mindig és mindenütt a fáraó és a *biribi* volt. Szerteágazó érdeklődésébe ezen kívül persze még a hazardjátékok sok fajtája belefért.⁶³ Komoly nehézséget okoz, hogy ezeknek a játékoknak a szabályait ő maga nem adja meg, mert ismertnek feltételezi őket, ma viszont nem lehetséges rekonstruálni a játékmenetüket. Soknak közülük nincs is magyar neve. Mivel a kétnyelvű szótárak vagy egyáltalán nem vették fel ezeket az elnevezéseket a szóanyagukba, vagy nem adnak meg magyar megfelelőt, kártyalexikonok alapján lehet megkísérelni az azonosítást, de ott is különböző nehézségekbe ütközünk.

Korabeli forrásként Jacques Lacombe játékszótára a leginkább kézenfekvő, mint ma is viszonylag könnyen hozzáférhető kézikönyv (*Dictionnaire des jeux*, 1792).⁶⁴ Kilencven hazardjáték leírása szerepel a könyvben, melyből a későbbi játékléxikonok is sokat merítenek. Ha kiválasztjuk találmra a *bassette* címszót, a következő definíciót találjuk: „*Szerencsejáték, amelyik igen divatos volt XIV. Lajos korában, de ma már nem játsszák. A fáraójáték egyik változata, amely kiszorította az előbbi, ld. ott.*” A *fáraójáték* címszó már részletesen tájékoztat a szabályokról, több oldalon. A korabeli leírások mellett természetesen a modern magyar nyelvű kézikönyveket is jól lehet használni, mert ezek részben történeti összefoglalókat is tartalmaznak. Például a magyar *Kártyalexikon bas(s)ette* címszava is alaposan tájékoztat: későbbi formája a német *landsknecht* nevű játékból alakult ki, és így vált a fáraó elődjévé. Előbb a 15. századi Velencében játszották, Franciaországban 1674-ben említik először. Két teljes csomag latin, illetve később francia sorozatjelű kártyát használtak hozzá, ebből az egyik a bankárnál volt, a másikat színek szerint osztották szét a játékosok között.

Külön feladat lenne tehát előbb összegyűjteni a régi és az új játékszabályokat, majd összevetni őket, ez azonban meghaladja jelen tanulmány kereteit. Itt elegendő talán annyit megállapítani, hogy Casanova jobban szerette a szerencsejátékokat, talán, mert ezekben tanulta meg ügyesebben irányítani Fortunát. Ezt a feltevést támasztja az is alá, hogy Ange Goudar, Casanova barátja, és a bevezetőben már említett hamiskártyás kézikönyv szerzője is ugyanazt a két játékot részesítette előnyben a többivel szemben, mint ő. Valószínűleg erre a két kártyajátékra dolgozták ki a legalaposabban manipulációs technikáikat. Mivel a szélhámosok hazardjátékok iránti szenvedélye soha nem volt mentes az anyagi megfontolásoktól, ezt a szempontot

⁶³ Többek között: a *brelan*, *quinze*, *passee-dix*, *bassette*, *hocá*, *trente-et-quarante*, *vingt-et-un*, *lansquenet*, *petits-paquets*, *pour-et-contre*, *échecs*, *dames*, *hombre*, *barcarole*, *marseillaise* stb. A komsz játékok több változatát is említi: *comete*, *piquet*, *primiera*, *tri*, *tresette*, *whist*. A kockajátékok közül a *tric-trac* szerepel az emlékiratokban.

⁶⁴ A 18. század végi játékszótár hozzáférhető a világhálón: [<http://bibnum2.banq.qc.ca/bna/dicoJeux>] 2012. szeptember 26.

mindig szem előtt kell tartani az elemzésben. Érvényes ez a lottóval kapcsolatos kalandokra is, amikor Casanovának az Ólombörtönből való szökés után újra kellett kezdenie az életét Velencén kívül.

Lottólegendák

Rendkívül sokféle kontextusban említik együtt Casanova nevét a franciaországi lottóval, annak ellenére, hogy sem a sorsjáték párizsi, sem pedig franciaországi bevezetésében nem játszhatott komoly szerepet, hiszen az már jóval előtte ismert volt.⁶⁵ Párizsban a városvezetés szervezett ilyen fogadásos sorshúzásokat a 18. század elejétől, hogy bevételeket teremtsen magának, az egyházi sorsjátékok pedig még korábban elindultak. Több évszázadot átfogó történetüket itt nincs módunk áttekinteni. Valószínű, hogy az e téren Casanova szerepéről elterjedt túlzó vélemények alapvetően a saját maga által keltett legendán alapulnak, ahogyan sikeres csábítóként elterjedt hírnevét is ő alapozta meg az emlékirataival.

Az biztosan megfelel a valóságnak, és maga sem tagadja, hogy amikor az Ólombörtönből való szökés után 1757. január 5-én megérkezett Franciaországba, ahol azután kisebb megszakításokkal két évig tartózkodott, megpróbált egy lottótípus eredeti szerzőjeként fellépni. Régi támogatója, az akkor már külügyminiszter De Bernis segítségével beadványt is készített az általa javasolt rendszerről, amelyet benyújtott Joseph Pâris-Duverney államtanácsosnak, aki később a katonai akadémia, az École militaire első intendánsa lett. Az akadémia 1751-ben megkezdett építési munkálataihoz akartak nagyobb összegeket előteremteni a játékkal, és ekkor Pâris-Duverney vezetésével már javában folyt a lottó előkészítése, amelyet végül 1757 októberében hirdettek meg először. Az államtanácsos rögtön egy másik tervet tartott Casanova elé, egy bizonyos Calzabigi⁶⁶ előterjesztését.⁶⁷ Casanova ugyan rendületlenül a sajátjának tartotta a koncepciót, de az emlékiratban nem utal arra, mit tartalmazott a szöveg. A kínos egybeesés láttán ügyesen azzal védekezett, hogy két szerző egymástól függetlenül is kidolgozhat hasonló tervet, és az egyezés épenséggel az elgondolások helyességét bizonyítja. Mivel sem ez a terv nem jelent meg nyomtatásban, sem Casanova állítólagos előterjesztése nem maradt fenn, nem lehet összevetni a két elgondolást. (Elképzelhető, hogy mindkét elképzelés az ún. genovai lottó [*lotto genovese*] meghonosítását vázolta fel.) Egy kiváló casanovista, Gustav Gugitz kutatásai szerint⁶⁸ csakugyan a Calzabigi fivérek dolgozták ki az École militaire továbbépítése finanszírozásának tervezetét. Az idősebbiket, Ranierit

⁶⁵ Franciaországban 1539 óta léteztek a sorshúzásos játék különböző formái. A témához lásd: ROUAULT, 1934.; LEONNET, 1963.

⁶⁶ Két Calzabigi fivér szerepel az École militaire lottójának megalapításával kapcsolatban: az idősebbik, Ranieri matematikus, író és operaszövegkönyvek szerzője volt. Valószínűleg tőle származik a pontosan kidolgozott terv. A fiatalabbik, Giovanni Antonio, diplomata volt, és a fivérével együtt dolgozott a terv megvalósításán, majd több helyen próbálkozott hasonló lottók létesítésével. Lásd: CASANOVA, 1993. 3. köt. 343. (3. jegyzet.)

⁶⁷ A *Loterie de quatre-vingt-dix billets, dont les lots tirés au sort chaque mois ne pourront tomber que sur cinq numéros* című iratot nagyalakú füzetként írja le Casanova az emlékiratban. Lásd még: LEONNET, 1963.

⁶⁸ GUGITZ, 1927. 97–105.; CASANOVA, 1993. 2. köt. 922–923.

1758-ban nevezték ki a munkálatok vezetőjévé, de az öccse is vezető állásban dolgozott az irányítása alatt 1759-ig. Mindkettőjüket leváltották 1759 júniusában, amikor is a fiatalabb Németalföldre ment lottót szervezni, majd Nagy Frigyes fogadta fel szintén lottóalapításra. Mindkettőjük életrajzában sok a kiváló üzleti érzékre és szélhámos hajlamokra utaló jel, illetve a homályos pont, tehát nem véletlen, hogy hasonló terepen mozogtak, mint Casanova.

Nem csoda az sem, hogy szembeszállás helyett a három szerző hamarosan szövetséget kötött, és Casanova sem firtatta tovább a szerzőség kínos kérdését. Azért valószínű, hogy itt a genovai lottójátéokra kell gondolni, mert az csakugyan újdonságnak számított akkor Franciaországban. Egy másik jeles casanovista, Charles Samaran kutatásai szerint⁶⁹ ennek a szabályai a Genovai Köztársaság előjáróinak megválasztásakor érvényes eljárásból eredtek: negyedévenként öt (számmal helyettesített) nevet sorsoltak ki egy urnából, és a genovai polgárok fogadásokat kötöttek az eredményre. A kormány később monopóliummá tette a játékot, amelyik több formában is elterjedt előbb Itáliában, azután egész Európában.⁷⁰ Sajnos, Casanova leírásai és matematikai számításai a kutatók egyöntetű véleménye szerint hemzsegek a hibáktól, nem érdemes tehát az ötös (*quine*) és négyes (*quaderne*) változatok szabályait az ő nyomán ismertetni. Saját előadásában sem tünteti fel már magát ekkor a játék kiötlőjének vagy franciaországi úttörőjének, inkább mint népszerűsítő lép fel. Emlékei szerint sikeresen érvelt a hat számmal játszott lottó mellett is,⁷¹ bár elismeri, hogy a hatodik szám bekapcsolása a húzásba aránytalanul megnövelte volna a költségeket. Beszámol arról, hogy 1757-ben az École militaire lottójának előkészületei során részt vett egy olyan megbeszélésen, ahol szerinte d’Alembert⁷² is megjelent a hivatalos tanácsosok, köztük a már említett Páris-Duverney társaságában. Végül az idősebbik Calzabigire bízta a szervezést, Casanova pedig a fogadóirodák működtetésében vehetett részt komoly anyagi befektetés és azzal arányos részesedés fejében: „Azt ajánlották nekem, és én el is fogadtam, hogy hat fogadóiroda legyen az enyém, továbbá négyezer frankos díjazás magából a lottóból. Ez százezer frankos tőkebefektetésnek felelt meg, amit bármikor kivehettem, de akkor a fogadóirodákrol is le kellett mondanom, minthogy ez a tőke volt egyúttal az óvadékom is.”⁷³ Azt állítja, hogy Calzabigié lett a központi fogadóiroda, ő a hat lottógyűjtődéjéből viszont rögtön túladott ötön, és csak egyet tartott meg a rue Saint-Denis-n.⁷⁴ Szokása szerint ott is fényűzően rendezkedett be, és egyik inasát tette meg ügynökének. Hatalmas hírverést csapott a játéknak, és azt ígérte, hogy a nyertes sorsjegyeket, az aláírása ellenében huszonnegy órán belül kifizetik az ő irodájában. Hat százalékos nyereséget is megtartott magának, ami miatt a többi fogadóügynök hangosan tiltakozott, de

⁶⁹ SAMARAN, 1914. 117–136.

⁷⁰ MEUCCI, 1932. 66.; CASANOVA, 1993. 2. köt. 21. (4. jegyzet)

⁷¹ CASANOVA, 1993. 2. köt. 28–29.

⁷² Charles Samaran szerint inkább Diderot lehetett ez a jeles filozófus, mert ő levéltári kutatásai során talált két kézírásos ismertetőt erről a tervről a hagyatékban. Lásd: CASANOVA, 1993. 2. köt. 28. (1. jegyzet)

⁷³ CASANOVA, 1993. 2. köt. 29.

⁷⁴ A kutatások szerint az ő neve nem szerepel a 28 irodavezető 1758-as listáján. Samaran viszont talált adatot arra, hogy 1758 szeptemberétől 1759 végéig voltak fogadóirodái, de csak egyet tudott lokalizálni, a rue Saint-Martin-en, ami igen közel esik a rue Saint-Denis-hez. Lásd: CASANOVA, 1993. 2. köt. 21. (4. jegyzet.)

Calzabigi nem lépett közbe. Az ő előadása szerint hatalmas sikerrel zárult az első húzás,⁷⁵ ami megalapozta a játék későbbi sikerét.⁷⁶ Lottóbevételeiről csak eleinte közöl számokat, de arra több utalást is tesz, hogy zsebében rengeteg bankjeggyel, olykor arannyal járt-kelt, és hintóval közlekedett, ami nagy hírnevet szerzett neki a városban. Innen eredhet az a legenda, hogy ő vezette be francia földön a lottót, holott mellékszerep jutott neki még az École militaire játékának megszervezésében is. Legföljebb a saját haszna lehetett jelentős, ennek megbecsléséhez azonban nincs elég adatunk, azt viszont lehet tudni, hogy idővel a játék deficitbe fordult, és nem váltotta be a hozzá fűzött reményeket.⁷⁷ Az emlékirat egy 1759 végi bejegyzésében már ő maga is keserűen arról beszél, hogy rosszul mentek a pénzügyei, és el kellett adnia párizsi fogadóirodáját: „Így aztán lemondtam nevetséges lottófelügyelői foglalkozásomról. Ajándékba adtam az irodámat az ügynökömmnek, aki időközben megnősült, és ezzel megcsináltam a szerencséjét.”⁷⁸

Említi még egyszer-kétszer a lottót más történetekben is, például amikor Berlinben újra találkozik az egyik Calzabigivel. Itt már úgy emlékszik vissza, hogy ketten együtt hozták létre a párizsi sorsjátékot: „Berlinben legelőször Calzabigit látogattam meg, annak a Calzabiginak az öccsét, akivel együtt szerezttem meg Párizsban 1757-ben a lottót, amit előbb az École militaire-ről neveztek el, később, Duverney halála után pedig királyi lottó lett a neve.”⁷⁹ Berlinben Calzabigi megmutat neki egy újabb tervet, amelyről a véleményét kéri. Ezúttal a hitelezésnek egy formáját vonta volna be az alapítke képzésébe, ami önmagában bizonyítja, hogy az előbbi terv nem volt sikeres: „Calzabigi terve rövid volt és világos. A gazdagságukról ismert polgárokat arra kérte, hogy ne készpénzt adjanak be a lottó kasszájába, hanem a nevüket kölcsönözzék egy olyan összegre, amelyre kétségtelenül van fedezetük. Ha valamelyik lottóhúzás veszteségbe fordulna, akkor az aláíróknak kellett volna viselniük a veszteséget, kinek-kinek a vállalás arányában, és ugyanolyan mértékben, ahogyan a nyereségből részesednének.”⁸⁰ Casanova részletesen leírja kifogásait, amelyek szerint ezek a szabályok a biribi nevű kártyajátékhoz közelítik a lottót, és túl nagy kockázatot jelentenek. A kritika a terv készítőjét bosszantotta, de több szó amúgy sem esett erről a tervről, mert közben teljesen becsődölt a lottó Berlinben. Hasonló bukásokról még történik említés: Casanova oroszországi útja alkalmával találkozik egy bizonyos Lefort báróval, aki Moszkvában próbálkozott a lottó bevezetésével. A sorsjátékot Nagy Katalin megkoronázásának évfordulója alkalmából hirdették volna meg. A cárnő maga adott rá pénzt, de – Casanova szerint megfelelő szabályok híján – az egész tőke ráment, és a báró kegyvesztett lett.⁸¹ Ahogy telik az idő, egyre több csódról és veszteségről esik szó, de párizsi híre, miszerint gazdag ember lett belőle, mindenhová elkísérte ezek után is. Előadja, hogy Varsóban mindenki tudott párizsi lottója sikeréről,⁸² amit nem is igekezett cáfolni, ehelyett inkább a lottójáték szakértőjének adta ki magát. Nagy

⁷⁵ 1758. április 18-án került rá sor.

⁷⁶ CASANOVA, 1993. 2. köt. 30–31.

⁷⁷ CASANOVA, 1993. 2. köt. 30. (1. jegyzet.)

⁷⁸ CASANOVA, 1993. 2. köt. 213.

⁷⁹ CASANOVA, 1993. 3. köt. 343. 1776-ban nevezték át a lottót.

⁸⁰ CASANOVA, 1993. 3. köt. 348.

⁸¹ CASANOVA, 1993. 3. köt. 389–390.

⁸² CASANOVA, 1993. 3. köt. 480.

Katalin udvarában is felvetette a genovai lottó bevezetését, holott a cárnő az első sikertelenség után érthetően elzárkózott mindenféle további kísérlettől.⁸³

Casanova próbálkozásainak tárgyilagos megítéléséhez feltétlenül számításba kell venni azt, hogy ő minden téren leleményesnek bizonyult, és különböző ötletek megvalósítását szorgalmazta lelkesen, ha attól anyagi hasznot remélhetett. Gyakran nem is a pénzszerzés volt az elsődleges célja, mint a nyilvánvaló szélhámoskodásokban,⁸⁴ hanem vagy reformterveket próbált eladni (például a selyemhernyó-tenyésztést akarta meghonosítani Oroszországban, de a cárnő nem vette őt komolyan), vagy matematikai problémákon törte a fejét, vagy az alkímia nagy kérdéseit igyekezett megoldani, amiből később, nem mellékesen, pénz is lehetett volna szerezni. A lottóval és a sorsjátékokkal általában kettős célt tűzhetett ki maga elé: elúzni az unalmat, és egyúttal bevételekre szert tenni. A hazardírozásban ennek érdekében trükkökhöz kellett folyamodnia, amelyek komoly kockázatot jelentettek, a lottó esetében pedig biztosan többet remélt a vállalkozástól, mint amennyi nyereséghez jutott végül. Sikereit és hozzáértését minden alkalommal igyekezett kedvező színben feltüntetni, még ha az emlékirat egyes pontjain aztán, öreg fejjel, időnként az ellenkezőjét is bevallja. Mivel az *Életem története* befejezetlen maradt, hiába dolgozott át egyes részeket, az összes önellentmondást nem tudta kiiktatni. Ez az utókor értelmezői számára is gondot okoz, hiszen a Casanova életével kapcsolatban levont konklúziók közül csak azokat lehet relevánsnak tekinteni, amelyek az – így ellentmondásokkal terhes – életmű egészét tekintve is megállják a helyüket.

Egy élettörténet játékos oldala

Casanova századának igazi gyermeke volt abban az értelemben, hogy lelkesen gyakorolt mindenféle játékos tevékenységet, és igyekezett játékká tenni az élet különböző helyzeteit. Nem volt ez alól kivétel sem a mindennapi élet, sem az udvarlás, sem a pénzszerzés. Mivel nem született nemesnek, és soha nem tudta rászárni magát a rendszeres munkára, életelve lett, hogy játéknak fogja fel még a veszélyes és nehéz feladatokat is. Több felvonásos színjátéknak látta a saját életét, boldogan talált ki jelmez, megrendezett jeleneteket nagy szökései lebonyolításához, és játéknak szerette megélni a szerelmeket is. Jó példa erre egy muranói epizód, amelyben új hódításra készül, és C. C. grófnőt akarja elbűvölni. Kiviszi a Giudeccára, ahol egész nap mulattatja, még futásban is vetélkednek. Igaz, hogy a lány javasolja a zálogosdit, de Casanova boldogan támogatja az ötletet, mert lehetőséget lát benne egy ajándék átadására. Nem tud önerőből nyerni, hát némi csalással úgy intézi, akár csak a kártyaasztal mellett, hogy a lány veszítsen. Egy színlelt sérüléssel szedi rá C. C.-t, amit azután bevall, mert ekkor már udvarolni akar, és a zsebéből több drága ajándékot ránt elő. Itt válik világossá, hogy előre készült a meglepetésekkel, és csak a játékos alkalmat várta, hogy lecsúszott nemesi családból származó szerelmét drága harisnyával és aranykapcsos harisnyakötővel lephesse meg.⁸⁵

⁸³ CASANOVA, 1993. 3. köt. 431.

⁸⁴ Amilyen d'Urfé márkiné „újjaszületésének” ügye a sokáig mímelt alkimista mágiával.

⁸⁵ CASANOVA, 1999. 1. köt. 191. A teljes történet: 177–205.

Rögtönző tehetsége ritkán hagyja cserben, amikor lehetősége van úgy alakítani az eseményeket, hogy játékot vigyen a legegyszerűbb gesztusokba és szavakba. A szójátékokat éppen úgy műveli, mint a futóversenyt és a zálogosdit, és amíg életereje engedi, játékossággal szövi át minden tettét. Játékszenvedélye olyan erős volt, hogy fénykorában gyakran alábecsülte az eljátszott szerepekkel járó esetleges veszélyeket. Tudatában volt ugyan a hazardírozással járó következményeknek, de részben igyekezett befolyásolni a szerencsét, részben könnyen beletörődött az elkerülhetetlen veszteségekbe. Az olyan durva támadásokat, mint amilyen például Stuttgartban érte, nem lehetett kivédeni, ilyenkor a meneküléshez folyamodott, és ezekben a kísérleteiben hamar új siker koronázta terveit. Az Ólombörtönből való szökése díszes jelmezben és ügyes rögtönzésekkel szépen szemlélteti ezt a tehetségét és az újrakezdéshez való erejét. Nemcsak győztest, ügyes szélhámost, de a bukások utáni talpra állás bajnokát is jogosan láthatjuk benne, akit csak az öregedés tudott végleg legyőzni. Élete végén, amikor már nem volt ereje szerepeket játszani, amikor a szerelmek is elmaradoztak, az írásban talált vigaszt. Az emlékezés és a képzelőerő terén játszotta újra élete színjátékát. Ennek köszönhetjük az *Életem története* izgalmas szövegét.

Felhasznált irodalom és rövidítések

CAILLOIS

- 1958 CAILLOIS, Roger: *Les jeux et les hommes*. Paris, Gallimard, 1958.
 1995 CAILLOIS, Roger: A játékok osztályozása. In: *Bevezetés a sportszociológiába*. 1-2. köt. Szerk.: FÓTI Péter. Miskolc, Egyetemi Kiadó, 1995. 45-61.

CASANOVA

- 1993 CASANOVA, Giacomo: *Histoire de ma vie*, 1-3. köt. Paris, Laffont, 1993.
 1999 CASANOVA, Giacomo: *Casanova emlékiratai*. 1. köt. Ford.: Szerb Antal. Budapest, Atlantisz, 1999.
 2000 CASANOVA, Giacomo: *Casanova emlékiratai*. 2. köt. Ford.: Kovács Ilona – Ádám Péter – Szeredás András. Budapest, Atlantisz, 2000.

DA PONTE

- 1970 DA PONTE, Lorenzo: *Lorenzo Da Ponte emlékiratai*. Válogatta, ford. és jegyzetekkel ellátta: JÁSZAY Magda. Budapest, Zeneműkiadó, 1970.

GOUDAR

- 1758 GOUDAR, Ange: *Histoire des Grecs ou de ceux qui corrigent la fortune*. La Haye, Dessain, 1758.

GUGITZ

- 1927 GUGITZ, Gustav: *Giacomo Casanova und sein Lebensroman, historische Studien zu seinen Memoiren*. Wien, E. Strache, 1927.

HUIZINGA

- 1944 HUIZINGA, Johan: *Homo ludens. Kísérlet a kultúra játék-elemeinek meghatározására*. Ford.: Máthé Klára. Budapest, Athenaeum, 1944.

KOVÁCS

- 2003 KOVÁCS Ilona: La théâtralisation d'une vie dans les Mémoires de Casanova. *Atelier du Roman*, 11. (2003) 34. sz. 51–61.
- 2010 *Casanova Velencéje*. Összeállította: KOVÁCS Ilona. Ford.: Ádám Péter – Kovács Ilona – Szeredás András. Budapest, Atlantisz, 2010.

LEONNET

- 1963 LEONNET, Jean: *Les Loteries d'État en France aux XVIIIe et XIXe siècles*. Paris, Secrétariat général de la Loterie nationale, 1963.

LUNA

- 1998 LUNA, Marie-Françoise: *Casanova mémorialiste*. Paris, H. Champion, 1998. (*Les Dix-huitièmes siècles*)

MEUCCI

- 1932 MEUCCI, Carlo: *Casanova finanziere. Aventure di denaro e d'amore*. Milan–Vérone, A. Mondadori, 1932.

ROUAULT

- 1934 ROUAULT, René: *La Loterie à travers les âges et plus particulièrement en France*. Paris, M. D'Hartoy, 1934.

ROUSTANG

- 1984 ROUSTANG, François: *Le bal masqué de Giacomo Casanova*. Paris, Minuit, 1984. (*Critique*)

SAMARAN

- 1914 SAMARAN, Charles: *Jacques Casanova, vénitien. Une vie d'aventurier au XVIIIe siècle*. Paris, Calmann-Lévy, 1914.

SCHNITZLER

- 2004 SCHNITZLER, Arthur: *Casanova hazatérése*. Ford.: Róna Imre. Budapest, Eri, 2004.

VAUSSARD

- 1959 VAUSSARD, Maurice: *La vie quotidienne en Italie au XVIIIe siècle*. Paris, Hachette, 1959.